

Izabela Sołjan

Kościół Na Skatce wśród krakowskich *loca sacra* w przewodnikach z XVII-XIX wieku

O pielgrzymowaniu do Krakowa powstało już wiele prac zarówno naukowych jak i popularnych. Powszechnie wiadomo, że miasto to przez wieki było jednym z ważniejszych miejsc pątniczych w Polsce, nazywanym nawet „miastem świętych” czy „drugim Rzymem”. Tutaj też w średniowieczu wykształcił się znaczący ośrodek kultu św. Stanisława, jednego z głównych patronów Polski. Chodzi oczywiście o kościół katedralny na Wawelu oraz o kościół *Na Skatce*. Ze względu na tematykę niniejszego numeru *Peregrinusa* w kręgu zainteresowań autorki pozostaje zwłaszcza kościół skałeczny i jego miejsce wśród innych krakowskich *loca sacra*. W tym celu przeprowadzono analizę trzech przewodników po kościołach krakowskich, wydanych kolejno w XVII, XVIII i XIX w.

Są to: *Przewodnik albo kościołów krakowskich krótkie opisanie* z 1603 r.¹, *Kleynoty Stołecznego Miasta Krakowa albo Kościoły...* z 1745 r.² oraz *Święte Pamiątki Krakowa* z 1883 r.³ Należy zaznaczyć, że *Kleynoty stołecznego miasta Krakowa* po raz pierwszy ukazały się w 1647 r. Autor przewodnika jest nieznany, chociaż przez wieki uchodził za niego Piotr Hiacynty Pruszc. Przewodnik z 1745 r. jest już trzecią edycją tego dzieła, opracowaną przez dominikanina ojca Michała Siejkowskiego⁴.

1. „Przewodnik albo kościołów krakowskich krótkie opisanie...”

Przewodnik z 1603 roku opisuje 45 kościołów i kaplic na terenie ówczesnego Krakowa, a także Kazimierza, Stradomia i Kleparza. Jedenaście z nich, to miejsca szczególnego kultu, które w świadomości wiernych uchodziły za łaskami słynące. Nie wdając się w szczegółowe rozważania na temat treści przewodnika [patrz artykuł Justyny Kiliańczyk-Zięby: *Kościółów krakowskich i rzeczy w nich widzenia (...) godnych krótkie opisanie – loca sacra Krakowa w najstarszym przewodniku po mieście*] warto zaznaczyć, że zdecydowana większość ówczesnych *loca sacra* związana była z kultem świętych i osób zmarłych w opinii świętości. Jako miejsca od wieków

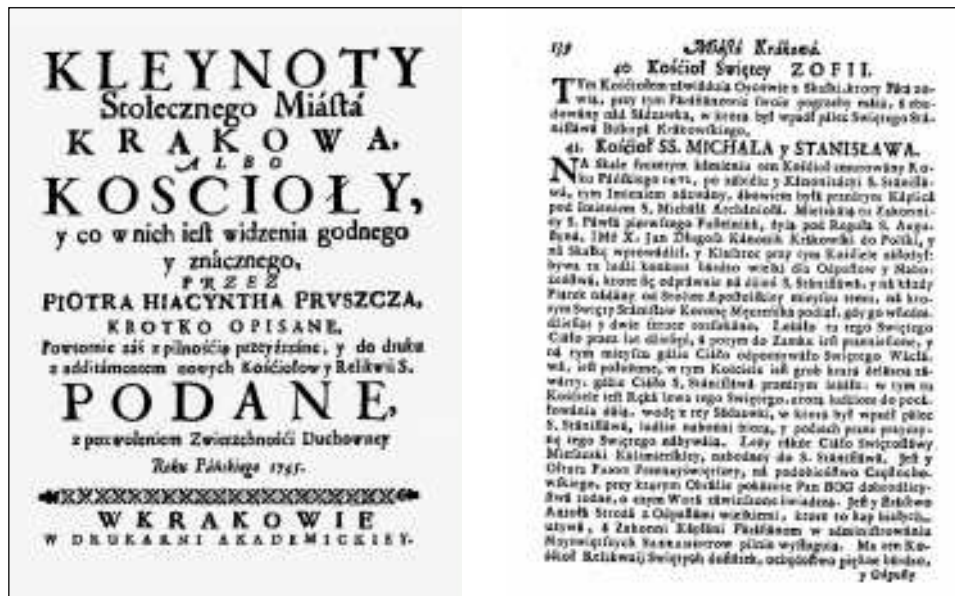
cudami słynące uznano zwłaszcza: grób św. Jacka w kościele dominikańskim, grób św. Jana Kantego w kościele św. Anny oraz ośrodki kultu św. Stanisława – katedrę wawelską i *Skatkę*. Opisując katedrę autor podkreśla ogólnonarodowy charakter kultu św. Stanisława. Pisze, że ludzie różnego stanu doznają tutaj wszelakich łask, zwraca też uwagę, iż właśnie tutaj królowie i władcy dziękują Bogu za odniesione zwycięstwa, tutaj też, zaczynając swe rządy, oddają się w Bożą opiekę. Charakter *Skatki* był nieco odmienny. Miejsce to często i licznie nawiedzali przede wszystkim prości pielgrzymi, przedstawiciele ludu. Pewnie chętnie tutaj przybywali, skoro autor przewodnika mówi o „*wielkich schadzkach ludzi*”⁵. Ponieważ podobna informacja pojawia się w przewodniku niezwykle rzadko można na jej podstawie sądzić o dużej popularności *Skatki* wśród innych krakowskich miejsc świętych w początkach XVII w. Przemawia za tym również wzmianka o pątnikach udających się na *Skatkę*, zamieszczona przy opisie kościoła św. Katarzyny oo. augustianów, który w tamtym czasie nie był jeszcze znanym miejscem pielgrzymkowym. Wierni zachodzili tutaj niejako po drodze idąc na *Skatkę*. „...*O tym obrazie zwłaszcza Panny Najświętszej jest pewna wiadomość, że przy śmierci pokazywał się niektórym ludziom, co tam za żywota idąc na Skatkę wstępowali....*”⁶ i dalej „...*ludzie na Skatkę idący świece stawiają [przed obrazem] i modlitwy do Pana Boga czynią z pociechą swoją....*”⁷.

Rozwijający się na ziemiach polskich od końca XV w. kult cudownych wizerunków nie znalazł jeszcze szerszego odzwierciedlenia w omawianym przewodniku. Za cudowny uznano jedynie obraz Pana Jezusa z Matką Boską Bolesną w tle z wspomnianego wyżej kościoła oo. augustianów. Mowa jest również o dużych uroczystościach w święto Nawiedzenia NMP w kościele karmelitów na Piasku, jednak żaden wizerunek w tym kontekście nie został wymieniony. Wyjątkowych łask wierni mieli też doznawać za wstawiennictwem cudownego krucyfiksu z kościoła oo. dominikanów.

Ponadto w przypadku kilku kościołów autor podał informacje o znajdujących się w nich relikwiach, nie pisząc jednak o jakichkolwiek przejawach kultu z nimi związanych.

2. „Kleynoty Stołecznego Miasta Krakowa albo Kościoły...”

Przewodnik z 1745 r. zawiera opisy 67 kościołów. Bazuje on w znacznej mierze na przewodniku z 1603 r., jednak sposób narracji jest tutaj zgoła odmienny. Opisy zarówno kościołów, jak i znajdujących się w nich przedmiotów kultu są bardziej rozbudowane, barwniejsze i zawierają o wiele więcej szczegółów. Ukazane na kartach przewodnika życie religijne XVIII-wiecznego Krakowa jest bogate, prawie każda świątynia pokazana jest jako szczególne miejsce kultu z własnymi odpustami, świętami i działającymi w niej bractwami religijnymi. Wyjątkowa rola przypada wizerunkom uznanym za cudowne czy łaskami słynące, a jest ich w przewodniku niemało. Cudowne są też groby świętych i błogosławionych, przy czym autor opisuje wiele postaci, szerzej nieznanych, których świętość nigdy nie została potwierdzona przez władze kościelne. Szczegółowo wylicza zgromadzone w kościołach relikwie, ich ilość jest czasami imponująca.

Fot. 1.

Fragment przewodnika H. Pruszcza „Kleynoty Stołecznego Miasta Krakowa ...”

Rzeczywiste istnienie niektórych z nich jest jednak nieprawdopodobne, choćby relikwii młodziaków, zamordowanych przez Heroda.

Można przypuszczać, iż w intencji autora tak duża ilość nadzwyczajnych i świętych przedmiotów, często potwierdzona doznanyymi za ich przyczyną cudami, miała wskazywać na niezwykłość danego miejsca i zachęcić potencjalnego czytelnika do pobożnego ich odwiedzenia. Przewodnik powstał w XVII wieku (pierwsze wydanie), a więc w okresie nasilonego w całej Europie kultu cudownych wizerunków. Kult ten stanowił jeden z ważniejszych wyznaczników barokowej religijności i duchowości. Jego rozwojowi sprzyjała zarówno ówczesna sytuacja religijna jak i społeczno-polityczna. W obliczu zagrożenia chrześcijańskiej Europy przez Turków pobożność ludzi wyraźnie wzrosła, zwłaszcza pobożność maryjna. Poszczególne państwa i narody, a w ślad za nimi także kolejne miasta, wsie czy parafie dokonywały aktów oddania się w opiekę Matce Bożej. Typowe dla baroku bogactwo form i teatralizacja wszelkich dziedzin życia nie ominęły i zjawisk religijnych. Dlatego też takie formy kultu jak cześć wizerunków połączona z ich przystrajaniem, barwnymi procesjami, odpustami i pielgrzymkami były zgodne z wymogami ówczesnej religijności i oczekiwaniami wiernych. Stąd tak duża liczba wizerunków, odnotowywanych w XVII i XVIII wieku jako łaskami słynących, co widoczne jest także na kartach analizowanego przewodnika.

Przechodząc do omówienia treści przewodnika, w pierwszym rzędzie należy zwrócić uwagę na ośrodki, którym autor poświęcił najwięcej miejsca. Na tej podstawie można sądzić, że są to ośrodki najważniejsze, albo też najbardziej popularne w owym czasie. Na pierwszy plan wysuwają się: kościół katedralny, świątynia ojców dominikanów oraz kościół franciszkański. Obszerna relacja o kościele dominikańskim wiąże się niewątpliwie z osobą dominikanina ojca M. Siejkowskiego, który przygotował analizowane wydanie przewodnika.

W katedrze, tradycyjnie umieszczonej na początku dzieła, autor szczególne znaczenie kultowe przypisuje: wizerunkowi Matki Bożej Śnieżnej, krucyfikowi św. Jadwigi, grobowi biskupa Prandoty oraz konfesji św. Stanisława. Zaznacza, że miejsca te wślawiły się licznymi cudami, czego potwierdzeniem są składane przez wiernych wota. Pisząc o krucyfiksie, który miał przemówić do królowej Jadwigi nawiązuje do kultu samej królowej, nazywając ją błogosławioną i świątobliwie żyjącą „... *Wspominaią iey uczynki dobre, miłosierne, y cuda*”⁸. Informacje dotyczące kultu św. Stanisława są właściwie powtórzeniem informacji zawartych w przewodniku z 1603 r.

W kościele pw. Św. Trójcy oo. dominikanów spośród wielu słynących łaskami obiektów kultu szczególne znamiona cudowności autor przypisuje grobowi i relikwiom św. Jacka: „*Nad grobem Jacka S. często widziane były światłości, y gorejące pochodnie nad tym mieyscem, y ryki diabelskie w ciałach opętanych wydawały jego świątobliwość y wielkie łaski ludziom świadczone, dla których nie raz, nie tysiąc razy ustępować musieli...*”⁹. Podaje nawet ilość cudów dziających za przyczyną tego Świętego. Wśród nich wymienia wskrzeszenia (54 przypadki), uzdrowienia z ciężkich, śmiertelnych chorób (ponad 100 przypadków) a także z jakiejś konkretnej choroby (np.: bóle głowy – 22 przypadki, zębów – 50 przypadków). Na niezwykłą moc Świętego wskazuje również fakt, iż inni święci nakazują wiernym szukać pomocy właśnie u św. Jacka. Przytoczony jest przypadek pewnej kobiety, która prosiła św. Andrzeja Apostoła o uratowanie dziecka; ten ukazał się jej mówiąc: „... *dziecię twoje ożyje, tylko idź do Grobu Jacka S. do Kościoła TROYCE PP. Gdzie Jego leżą SS. Relikwie...*”¹⁰. Wydarzenie to autor komentuje następująco: „*O jak cudowny Jacek S. w Relikwij Swoiey, że Apostołowie odsyłał do niego w utrapieniach*”¹¹. Wyjątkowość św. Jacka potwierdza też zasięg jego kultu, wykraczający już wtedy daleko poza granice Polski, do Włoch, Hiszpanii, a nawet Ameryki.

Wiele miejsca autor poświęca również obrazowi Matki Bożej Różańcowej, który sprowadził do Krakowa z Rzymu kardynał Bernard Maciejowski, a następnie przekazał go *Bractwu Różańca Św.* przy dominikańskim kościele Św. Trójcy. Wizerunek odbierał wielką cześć, podczas uroczystości odpustowych, obnoszony był w procesjach po rynku krakowskim. Wiązano z nim bowiem zwycięstwo wojsk polskich nad Turkami pod Chocimiem w 1621 r. Źródłem licznych łask były także obraz i relikwie świętych: Dominika, Wincentego, Jana Nepomucena oraz cudowne krucyfiksy. W przewodniku można także znaleźć wzmianki o grobie bpa Iwona, który sprowadził dominikanów do Krakowa, o świętych braciach zakonnikach pochowanych w kaplicy Trzech Królów, o grobie bł. Wita i wielu innych relikwiach. Święta była nawet studnia na

dziezińcu klasztornym, pochodząca jeszcze z czasów św. Jacka. Wodą z tej studni leczono różne choroby i skrapiano pola, aby zapewnić urodzaj. Można przypuszczać, iż opis studni pojawił się pod wpływem sadzawki św. Stanisława na Skalce. Sadzawka skałeczna była z pewnością bardziej znana i od dawna słynęła jako miejsce cudowne.

W przestrzeni krakowskich loca sacra odtworzonych na kartach przewodnika wyróżnia się też kościoł oo. franciszkanów z grobem bł. Salomei i kaplicą Matki Bożej Bolesnej. Autor szczegółowo opisuje historię, oczywiście niezwykłą, sprowadzenia ciała bł. Salomei do kościoła franciszkańskiego. Nazywa błogosławioną „*cudami za żywota y po śmierci sławną*”¹², jednak nie przytacza, jak to miało miejsce w przypadku św. Jacka czy św. Dominika, żadnych cudów dziających za jej przyczyną. Najważniejszym miejscem dla pielgrzymów w świątyni franciszkańskiej była zapewne kaplica Matki Bożej Bolesnej. Choć autor nie pisze wprost o obrazie *Smętnej Dobrodziejki*, zaznacza jednak, że ołtarz Najświętszej Panny Bolesnej jest uprzywilejowany specjalnymi odpustami, „*przed tym ... ołtarzem cuda Bóg wielkie czynił, y ludzie task doznawali*”¹³. O randze wizerunku świadczą odbywające się przed nim nabożeństwa: codziennie godzinki i msza św., a w soboty litania do Najświętszej Maryi Panny. A wszystko to „*przy znacznym konkursie ludzi, do tego Obrazu wielką dewocją mających*”¹⁴. Tutaj też *Bractwo Dobrej Śmierci* przyprawdzało w Wielki Czwartek skażnica, któremu wyprosiło łaskę uratowania życia. W przewodniku można wyczytać, że u franciszkanów łaskami słynęły także obrazy świętych Antoniego i Bonawentury.

Opisy pozostałych kościołów, posiadających niezwykle, łaskami słynące przedmioty kultu, są skromniejsze, co jednak nie oznacza, że świątynie te były uboższe w cenne świętości. Przykładowo, w Kościele Mariackim autor wymienia cudowny krucyfik i obraz Matki Bożej Loretańskiej. W sąsiednim kościele św. Barbary za takowe zostały uznane: figura Matki Bożej Bolesnej, obraz Matki Bożej Loretańskiej, krucyfik oraz obraz św. Stanisława Kostki. Zwłaszcza ten ostatni mógł wzbudzać zainteresowanie potencjalnych czytelników, bowiem opis utrzymany jest w typowej konwencji barokowej, kiedy to wszelka inność i nadprzyrodzone zjawiska dziejące się wokół wizerunku przyciągały rzesze pielgrzymów. Przewodnik podaje, że w 1632 r. obraz pocił się: „*... przez cały czas poranny, wszystek był zmoczony, chociaż go często ocierano*”¹⁵. I dalej autor pisze, że od tego czasu zachowała się chustka, którą ów cudowny pot wycierano i jest ona wystawiana w ołtarzu w święto Stanisława Kostki. Te wszystkie ponadnaturalne zjawiska powodowały, że w opinii wiernych wizerunki stawały się jeszcze bardziej cudowne i godne wyjątkowej czci, a sława miejsc, w których się znajdowały była największa. Spośród wizerunków maryjnych opisanych w przewodniku szczególną pozycję (poza wspomnianym obrazem Matki Bożej Różańcowej z kościoła dominikańskiego) miały obrazy: Matki Bożej u karmelitów na Piasku, Matki Bożej Pocieszenia w kościele św. Katarzyny oraz Matki Bożej Niepokalanie Poczętej w kościele św. Jakuba na Kazimierzu.

Zgodnie z tradycją obraz Matki Bożej Piaskowej nie został namalowany ręką ludzką, lecz sam miał się pojawić na murze kościelnym: „*za sprawą Boskiej Wszehmocności wyniknął. Przy tym Obrazie wiele ludzi siedm świec gorejących, y swia-*

łość z Nieba widywali, y śpiewanie Anielskie słyszeli"¹⁶. Sława wizerunku jeszcze wzrosła, kiedy to po najeździe szwedzkim niezniszczony obraz odnaleziono w gruzach świątyni, co odczytano jako kolejny cud. Autor przewodnika podaje, że na odpust Nawiedzenia NMP i całą jego oktawę był tak duży napływ ludzi, że 120-130 tysięcy przyjmowało komunię.

Pisząc o obrazie Matki Bożej Pocieszenia autor wspomina o anielskich koncertach słyszanych w nocy, przytacza nawet historię, że kiedy zakonnicy zaniedbywali śpiewów przed obrazem powinność tę czynili „*sami Aniołowie święci*"¹⁷. Niezliczone były też odbierane tutaj łaski: „...*ślepi wzrok, kulawi y paraliżem zarażeni, powietrzem ruszeni, konający życie, tonący wybawienie, w nieszczęściu będący pociechy, w niebezpieczeństwie bezpieczeństwo*"¹⁸ zyskiwali. Niektórzy zostali nawet wskrzeszeni. W kościele św. Katarzyny czczony był jeszcze jeden wizerunek, wymieniony już w przewodniku z 1603 r. – Zbawiciela z Matką Bożą Bolesną. Jego znaczenie kultowe również zostało podkreślone poprzez wielkie cuda, jakich doznawali wierni czciciele. W pamięci pozostaje zwłaszcza historia górnika z Wieliczki, który zasypany w kopalni soli przeżył ponad rok. Codziennie widział on przed oczyma ów cudowny obraz i „...*zawsze z przed tego Obrazu ... bułkę chleba odbierał*"¹⁹. Takie relacje z pewnością zachęcały do gorliwej pobożności i otaczania kultem konkretnych wizerunków. Tym bardziej, że o wiarygodności całego zdarzenia przekonywała informacja o złożeniu przez osobę doświadczającą łaski zeznań pod przysięgą i w obecności osób duchownych.

Był kultowy obrazu Matki Bożej Niepokalanie Poczętej zaczął się już w momencie jego intronizacji w kościele św. Jakuba na Kazimierzu, kiedy to za przyczyną Matki Bożej pewien kaleka został uzdrowiony. Obraz należał do *Arcybractwa Niepokalane-go Poczęcia* i zapewne z tym faktem należy wiązać wielką cześć, jaką był otoczony. Przewodnik wspomina, że raz w roku wizerunek był procesyjnie wynoszony na Rynek Kazimierski, gdzie odbywało się wielkie nabożeństwo z licznym udziałem wiernych.

Informacje o pozostałych obrazach maryjnych, zamieszczone w przewodniku, są raczej krótkie i ograniczają się głównie do zaznaczenia, iż wizerunki te są łaskami słynące i cudowne. Tylko przy obrazie Najświętszej Maryi Panny z kościoła na Gródku i obrazie w kościele ojców reformatów autor podkreśla cudowną interwencję Matki Bożej podczas pożarów i najazdu szwedzkiego.

Spośród cudownych przedmiotów kultu, w omawianym przewodniku, wizerunki maryjne stanowią z pewnością najliczniejszą grupę (ponad 20). Ponadto autor wymienia 10 wizerunków Pańskich (głównie krucyfiksów), 8 łaskami słynących wizerunków świętych oraz kilka miejsc, których cudowność związana była z lokalnymi świętymi (przede wszystkim ich grobami), którzy żyli i zostali pochowani w Krakowie. Większość cudownych krucyfiksów miała przemawiać do zazwyczaj świątobliwych osób. Przykładowo krucyfiks z kościoła św. Marka przemówił do bł. Michała Giedroycia, krucyfiks z kościoła św. Barbary do świątobliwej Barbary Langi, a krucyfiks z kościoła św. Wojciecha ukazał się pewnemu nabożnemu Niemcowi w godzinie śmierci. Pisząc o cudownym wizerunku Chrystusa Ukrzyżowanego w Mogile autor zaznacza, że jest on

sławny „... wszystkim Krakowowi, y inszym postronnym ludziom, dla Cudow, które przy tym Obrazie Pan Bóg czynić raczy”²⁰.

Charakteryzując ukazany na kartach przewodnika kult świętych, warto zaznaczyć, że autor skupia się przede wszystkim na cudownych wizerunkach (np.: obraz św. Józefa, figura św. Feliksa, obraz św. Dominika), często tylko wspominając, jak gdyby przy okazji opisu świątyni, groby spoczywających w nich świętych. Więcej uwagi poświęca jedynie osobie św. Jacka (z przyczyn wyżej wyjaśnionych) oraz św. Jana Kante-go. O grobie św. Jana autor pisze, że tu „ślepi, głuszy, chrami, wrzodowaci, y chorobami różnemi ściśnieni, u Pana Boga za przyczynę tego Świętego zdrowie upraszają, y opętani wolni od diabelstwa zostają...”²¹. Podaje też liczbę osób uzdrowionych (wśród nich był bp krakowski Jakub Zadzik) i wskrzeszonych. Informacje o pozostałych tzw. *świętych krakowskich* są znacznie bardziej lakoniczne. Na temat bł. Jana Prandoty, pochowanego w katedrze wawelskiej mamy w przewodniku następującą wzmiankę: „Tu w tej Kaplicy odpoczywa Ciało B. Jana Prandoty Białaczewskiego, Biskupa Krak. (...) za staraniem tego Biskupa, Kanonizacya S. Stanisława się stała, y on cudem wielkim usławiony”²². O bł. Szymonie z Lipnicy pisze tylko: „... jest y grob Błogosławionego Szymona z Lipnice, tegoż Zakonu Cudami usławionego. Ten umarł Roku 1488”²³. Wydaje się, że kult cudownych wizerunków w XVII i XVIII w. mocno wyparł już tak popularny w średniowieczu kult świętych i ich relikwii. W przewodniku prawie przy każdej świątyni są wprowadzone podane liczne relikwie, ale nie mówi się nic lub niewiele o praktykach dewocyjnych z nimi związanych, czy cudach dziających za ich przyczyną. Zastanawiające jest również to, że o znanych, czczonych od wieków, trwale już wpisanych w historię miasta świętych, autor pisze stosunkowo niewiele, wspomina natomiast wiele świątobliwych osób, głównie duchownych żyjących w XVII w., opisuje heroiczność ich cnót i towarzyszące im cuda. Kult żadnej z tych osób nie został usankcjonowany przez władze kościelne i późniejsze źródła milczą na ich temat.

Jak w świetle powyższych uwag przedstawiał się kult św. Stanisława na Skalce? Otóż Skalka ukazana jest jako żywe miejsce pielgrzymkowe, bywa tu bowiem „ludzi konkurs bardzo wielki dla Odpustow y nabożeństwa, które się odprawuje na dzień S. Stanisława, y na każdy Piątek”²⁴. Autor wspomina o takich pobożnych praktykach jak picie wody z sadzawki, w którą miał wpaść palec św. Stanisława, czy całowanie relikwii (lewa ręka Świętego). Kult św. Stanisława z pewnością odgrywał na Skalce nadrzędną rolę, chociaż autor, przy okazji tego kościoła, wspomina też obraz Matki Bożej Częstochowskiej i *Bractwo Anioła Stróża* „z odpustami wielkimi”. Wydaje się, że Skalka wciąż cieszyła się dużym zainteresowaniem wiernych, gdyż tylko przy opisie kilku miejsc świętych autor przewodnika zamieszcza informację o wielkim napływie ludzi. A już na pewno wyróżniała się wśród ośrodków związanych z kultem świętych. Można przypuszczać, że kilkunastowiekowy kult św. Stanisława był na tyle silny i obecny w świadomości wiernych, że potrafił skutecznie „konkurować” z nowymi ośrodkami sanktuarijnymi.

Tab. 1.

Krakowskie loca sacra w przewodnikach z XVII, XVIII i XIX w.

Lp	Kościół	<i>„Przewodnik albo kościołów krakowskich krótkie opisanie ...”</i>	<i>„Kleynoty Stołecznego Miasta Krakowa albo Kościoły y co w nich jest widzenia godnego...”</i>	<i>„Święte Pamiątki Krakowa”</i>
1.	Katedra	grób bł. Jana Prandoty, krucyfiks, konfesja św. Stanisława	obraz MB Śnieżnej, grób bł. Jana Prandoty, krucyfiks, konfesja św. Stanisława	obraz MB Śnieżnej, grób bł. Jana Prandoty, krucyfiks, konfesja św. Stanisława
2.	Św. Anny	grób bł. Jana Kantego	grób bł. Jana Kantego	grób bł. Jana Kantego
3.	Św. Andrzeja (ss. klaryski)	relikwie bł. Salomei	relikwie bł. Salomei	relikwie bł. Salomei
4.	Św. Augustyna (ss. norbertanki)	wzmianka o grobie bł. Bronisławy	grób bł. Bronisławy	grób bł. Bronisławy
5.	Św. Barbary (oo. jezuiti)	ręka św. Katarzyny	krucyfiks, obraz MB Loretańskiej, figura MB Bolesnej, obraz św. Stanisława Kostki.	krucyfiks, obraz MB Loretańskiej, figura MB Bolesnej oraz św. Stanisława Kostki
6.	Św. Bernardyna (oo. bernardyni)	grób bł. Szymona z Lipnicy	grób bł. Szymona z Lipnicy, cudowny obraz NMP,	grób bł. Szymona z Lipnicy, cudowny obraz NMP
7.	Bożego Ciała (Ks. Kanonicy Regularni Laterańscy)	grób Stanisława Kazimierczyka	obraz NMP, grób bł. Stanisława Kazimierczyka,	obraz NMP, obraz NMP w skarbcu kościoła, grób bł. Stanisława Kazimierczyka
8.	Św. Floriana	relikwie św. Floriana	relikwie św. Floriana (tylko wzmianka)	relikwie św. Floriana
9.	Św. Franciszka (oo. franciszkanie)	grób bł. Salomei	grób bł. Salomei, kaplica MB Bolesnej, obraz św. Antoniego, obraz św. Bonawentury, ciała świętych zakonników.	grób bł. Salomei, obraz MB Bolesnej

Lp	Kościół	„Przewodnik albo kościołów krakowskich krótkie opisanie ...”	„Kleynoty Stuletnego Miasta Krakowa albo Kościoły y co w nich jest widzenia godnego...”	„Święte Pamiątki Krakowa”
10.	Św. Łaziego	nie ma szczególnych przedmiotów kultu	Obraz NMP	nie ma szczególnych przedmiotów kultu
11.	Św. Jadwigi (bożogrobcy) ¹	nie ma szczególnych przedmiotów kultu	szklanica św. Jadwigi, o braz NMP	-
12.	Św. Jakuba ²	nie ma szczególnych przedmiotów kultu	obraz NMP Niepokalanie Poczętej, ołtarz Pana Jezusa Ukrzyżowanego	-
13.	Sś. Jana Chrzciciela i Jana Ewangelisty (ss. prezentki)	nie ma szczególnych przedmiotów kultu	obraz NMP łaskami wsławiony	obraz NMP łaskami wsławiony (615 cudów)
14.	Św. Józefa (ss. bernardynki)	-	nie ma szczególnych przedmiotów kultu	figura Dzieciątka Jezus
15.	Św. Katarzyny i Małgorzaty (oo. augustianie)	obraz Pana Jezusa, obraz MB Pocieszenia	obraz na murze Pana Jezusa Mitosiernego, obraz Pocieszenia NMP	obraz Pana Jezusa Mitosiernego, obraz Pocieszenia NMP, grób bł. Izajaszka Bonera
16.	Św. Kazimierza (oo. reformaci)	nie ma szczególnych przedmiotów kultu	obraz NMP, obraz Zbawiciela	obraz NMP, obraz Zbawiciela, św. Kazimierz Królewicz
17.	Sś. Macieja i Mateusza (kaplica) ¹	nie ma szczególnych przedmiotów kultu	obraz NMP Majorus	-
18.	Św. Marka (Kanonicy Regularni od Pokuty Błogosławionych Męczenników zw. markami)	grób M. Giedroycia	obrazy NMP, grób M. Giedroycia, krucyfiks, grób Jakuba z Przyrowa	obrazy NMP, grób M. Giedroycia

Lp	Kościół	„Przewodnik albo kościołów krakowskich krótkie opisanie ...”	„Kleynoty Stołecznego Miasta Krakowa albo Kościoły y co w nich jest widzenia godnego...”	„Święte Pamiętki Krakowa”
19.	Sś. Michała Archaniola i Józefa (oo. karmelici bos) ²	-	obraz św. Józefa, groby świętobliwych zakonników	-
20.	Sś. Michała i Stanisława – <i>Ma Skarce</i> (oo. paulini)	miejsce męczeńskiej śmierci św. Stanisława	miejsce męczeńskiej śmierci św. Stanisława, relikwia ręki, sadzawka	miejsce męczeńskiej śmierci św. Stanisława, sadzawka
21.	Św. Mikołaja	nie ma szczególnych przedmiotów kultu	obraz NMP, obraz św. Mikołaja	kościół nie jest opisany
22.	Nawiedzenia NMP (oo. karmelici)	informacja o odpuszczeniu Nawiedzenia NMP	obraz MB Piaskowej	obraz MB Piaskowej
23.	Panny Maryi na Gródku	nie ma szczególnych przedmiotów kultu	obraz NMP	obraz NMP
24.	Piotra i Pawła ¹	nie ma szczególnych przedmiotów k ultu	nie ma szczególnych przedmiotów kultu	obraz NMP
25.	Piotra i Pawła na Tyńcu (oo. benedyktyni)	nie ma szczególnych przedmiotów kultu	obraz NMP	nie ma szczególnych przedmiotów kultu
26.	Trójcy Przenajświętszej (oo. dominikanie)	grób św. Jacka, krucyfiks, grób bł. Iwona bpa,	relikwie św. Wincentego, krucyfiks, grób św. Jacka, obraz MB Różańcowej, obraz św. Dominika, groby świętobliwych mężów	obraz MB Różańcowej, grób św. Jacka
27.	Św. Urszuli ²	nie ma szczególnych przedmiotów kultu	relikwie św. Urszuli, obraz NMP, pasja	-
28.	Św. Wacława w Mogile (oo. cystersi)	brak informacji o kościele	krucyfiks	krucyfiks

Lp	Kościół	„Przewodnik abo kościołów krakowskich krótkie opisanie ...”	„Kleynoty Stołecznego Miasta Krakowa albo Kościoły y co w nich jest widzenia godnego...”	„Święte Pamiątki Krakowa”
29.	Wniebowzięcia NMP (Mariacki)	nie ma szczególnych przedmiotów kultu	krucyfiks, obraz MB Loretańskiej.	krucyfiks, o braz MB Loretańskiej, o braz MB Łaskawej
30.	Św. Wojciecha	nie ma szczególnych przedmiotów kultu	ołtarz św. Jana Nepomucena (wota), cudowny krucyfiks	cudowny krucyfiks
31.	Wszystkich Świętych ³	nie ma szczególnych przedmiotów kultu	obrazy NMP (tylko wzmianki)	–
32.	Zwiastowania NMP (oo. kapucyni) ⁴	–	statua św. Feliksa, domek loretański	statua św. Feliksa, domek loretański

¹ kościół w 1797 r. przestał pełnić funkcję sakralną

² kościół zburzony w 1787 r.

³ zburzona w 1801 r.

⁴ kościół zbudowany po 1611 r., w 1872 r. przerobiony na sąd karny

⁵ obraz przeniesiony z kościoła Wszystkich Świętych

⁶ przestał pełnić funkcję sakralną w 1830 r.

⁷ opuszczony od pocz. XIX w., rozebrany w 1838 r.

⁸ kościół zbudowany w latach 1695-1703

Źródło: opracowanie własne

3. „Święte Pamiątki Krakowa”

Święte Pamiątki Krakowa ukazały się w 1883 r. Od wcześniej omówionych przewodników wyróżnia je przede wszystkim duża ilość zamieszczonych rycin (102 ryciny), bowiem intencją wydawcy było „uprzytomnić [czytelnikom]widok czy to kościoła, czy cudownego obrazu bądź rysunkiem bądź drzeworytem”²⁵. Układ przewodnika jest bardzo czytelny, po opisie świątyni wyszczególnione i oddzielnie omówione są znajdujące się w niej szczególnie czczone przedmioty kultu. W przypadku miejsc związanych z osobami świętych czy błogosławionych przytoczony jest życiorys tych osób, z zaakcentowaniem ich heroicznej postawy i niezwykłych czynów. Łącznie w przewodniku opisanych jest 30 kościołów, w tym leżące poza ówczesnym i dzisiejszym Krakowem kościoły w Tenczynku i Staniątkach (pominięte w tabeli). Autor bazuje głównie na przewodniku z 1745 r., dokonuje jednak krytycznego wyboru i koniecznych uzupełnień. *Święte Pamiątki*... nie obfitują już w takie bogactwo świętych miejsc i przedmiotów jak dzieło przypisywane Pruszczeni. Z drugiej strony, prawie wszystkie wizerunki umieszczone w przewodniku z 1883 r. opisane zostały już w pracy z 1745 r., co z pewnością potwierdza ciągłość ich kultu i trwałą pozycję wśród krakowskich *loca sacra*. W omawianym przewodniku szczególną rolę pełni kościół katedralny, nie tylko w wymiarze religijnym, ale i narodowym, co w okresie zaborów miało zasadnicze znaczenie: „*Katedra krakowska ani wielkością ani okazałością budowy nie przoduje kościołom krakowskim; najpierwszym jest kościołem i najdroższym w całej Polsce historyczną swą doniosłością i pamiątkami, a grobami królów i zasłużonych w narodzie mężów*”²⁶. Nadal wyróżnia się kościół dominikański, w którym wierni gromadzili się zwłaszcza wokół obrazu Matki Bożej Różańcowej i grobu św. Jacka. Sława obrazu Matki Bożej wzrosła jeszcze po pożarze miasta i kościoła w 1850 r., kiedy to wizerunek cudownie ocalał. Jak podaje autor *Pamiątek*: „...*kaplicę Matki Boskiej Różańcowej dnia każdego tłumią zalegają pobożnych czcicieli Maryi*”²⁷. Wspomniany pożar był też bezpośrednią przyczyną odrodzenia kultu św. Floriana, którego wówczas widziano z naczyniem wody, gaszącego płomień kościoła pod jego wezwaniem. Ważnymi miejscami kultowymi w XIX-wiecznym Krakowie były również: kościół franciszkanów (także tutaj obraz Matki Bożej Bolesnej cudownie ocalał podczas pożaru w 1850 r.), kościół karmelitów na Piasku, kościół św. Katarzyny i Kościół Mariacki. W tym ostatnim obok wizerunków umieszczonych już w *Klejnotach*... autor opisał także obraz Matki Bożej Łaskawej, namalowany na murze kościoła podczas strasznej epidemii w 1709 r. W 1883 r. obraz MB Piaskowej jako pierwszy wizerunek w Krakowie doczekał się uroczystej koronacji na prawie papieskim.

Wśród świętych pamiątek Krakowa nie zabrakło kościoła *Na Skałce*. Podobnie jak w przypadku innych miejsc związanych z kultem świętych na pierwszym planie ukazana jest sama postać Świętego, a zwłaszcza jego męczeńska śmierć. Autor przytacza też historię znalezienia w sadzawce palca św. Stanisława. Zastanawiające jest to, że w przewodniku nie ma żadnych informacji na temat dawnych czy współczesnych autorowi przejawów kultu Świętego Biskupa. Należy jednak pamiętać, iż przewodnik

pisany był już w inne epoki i w innej konwencji. Cuda i inne niezwykle zjawiska, obowiązkowo towarzyszące barokowym obiektom kultu, przestały być koniecznym wyznacznikiem świętości danego miejsca. W *Świętych Pamiątkach* autor koncentruje się przede wszystkim na historii i tradycji poszczególnych ośrodków i ich roli religijnej.

Reasumując, przedstawione przewodniki z pewnością potwierdzają znaczącą rolę kościoła *Na Skatce* wśród innych krakowskich miejsc świętych. We wszystkich trzech przewodnikach ośrodek ten ukazany został jako ważne miejsce kultowe, uświęcone męczeńską śmiercią św. Stanisława. Rozwijany tutaj od XV w. kult św. Stanisława oraz fakt, iż kult ten trwale wpisał się w historię Polski, spowodowały, że *Skatka* na przestrzeni wieków urosła do rangi symbolu narodowego, stała się jednym z miejsc świadczących o tożsamości Polaków.

Przypisy:

¹ *Przewodnik abo kościołów krakowskich krótkie opisanie*, wydany w 1603 r. Opracowanie: J. Kiliańczyk-Zięba, Kraków 2002.

² *Kleynoty Stołecznego Miasta Krakowa albo Kościoły y co w nich iest widzenia godnego y znacznego przez Piotra Hiacynta Pruszcza, krotko opisane*, Kraków 1745.

³ *Święte pamiątki Krakowa*, nakładem A. Napierkowskiego, Kraków 1883.

⁴ Za: *Przewodnik abo kościołów krakowskich krótkie opisanie*, wydany w 1603 r. Opracowanie: J. Kiliańczyk-Zięba, Kraków 2002, s.53-62.

⁵ *Przewodnik abo kościołów krakowskich...*, dz. cyt., s. 104.

⁶ Tamże.

⁷ Tamże.

⁸ *Kleynoty Stołecznego Miasta Krakowa...*, dz. cyt., s. 6.

⁹ Tamże, s. 78.

¹⁰ Tamże, s. 100.

¹¹ Tamże, s. 100.

¹² Tamże, s. 19.

¹³ Tamże, s. 23.

¹⁴ Tamże, s. 23.

¹⁵ Tamże, s. 59.

¹⁶ Tamże, s. 164.

¹⁷ Tamże, s. 136.

¹⁸ Tamże, s. 137.

-
- 19 Tamże, s. 136.
- 20 Tamże, s. 181-182.
- 21 Tamże, s. 28.
- 22 Tamże, s. 9.
- 23 Tamże, s. 122.
- 24 Tamże, s. 139.
- 25 *Święte Pamiątki Krakowa...*, Kilka słów od wydawcy, dz. cyt.
- 26 Tamże, s. 13.
- 27 Tamże, s. 106.

The Skałka Church among the Cracow *loca sacra* in the Guides of the 17th-19th Centuries

(SUMMARY)

The Skałka church has for ages been an important centre of the cult of St. Stanisław and it has gained a major position in the sacred landscape of the city. The goal of this article has been to show the Skałka church on the background of other sanctuaries and shrines of Cracow in different times. Thus the analysis of three Cracow church guides, printed in the 17th, 18th and 19th centuries respectively, has been made. The guides are as follows: *Przewodnik albo kościołów krakowskich krótkie opisanie* from 1603; *Kleynoty stołecznego miasta Krakowa* from 1745 and *Święte pamiątki Krakowa* from 1883. The first guide lists 11 places of special cult, among which the centres of the cult of saints and blessed prevail. The most voluminous is the guide of 1745 and it includes description of several dozens of churches and chapels. Most of them had miraculous objects of cult sometimes even a number of objects, most often miraculous pictures. *Święte Pamiątki* are not so full of sanctities as the work of 1745. Almost all the pictures described in this guide had previously been described, which certainly is a proof of the continuity of the cult and of the important role of the mentioned centres among the Cracow *loca sacra*.

All the analysed guides show Skałka as the popular pilgrimage place. The centre has maintained its position even during the period of the more intense cult of the miraculous pictures (17th-18th centuries) when many places connected to the cult of saints have lost their importance. It seems that the cult of St. Stanisław, that became the state cult in the Middle Ages, has been strong enough to compete with the new sanctuaries.

Izabela Sołjan, dr
Institut Geografii i Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytet Jagielloński
Kraków

